

УДК 811.112.2'373'37'373.611

АУГМЕНТАТИВНІ ПОХІДНІ ІЗ ЗООСЕМІЧНИМ КОМПОНЕНТОМ У НІМЕЦЬКІЙ МОВІ

Тетяна Перестюк

Львівський національний університет імені Івана Франка

Досліджено семантичні особливості напівпрефіксів, твірних основ і формованих ними аугментативних похідних із зоокомпонентом. Проаналізовано спільне і відмінне у лексичному значенні похідного і його складових. Визначено закономірності утворення аугментативних похідних та семантичні моделі, за якими вони творяться. Встановлено продуктивність напівпрефіксів на позначення тварин та твірних основ, які найчастіше з ними поєднуються.

Ключові слова: аугментативність, напівпрефікс, аугментативні похідні.

Категорія аугментативності та особливості її вираження у мові були предметом низки досліджень. Зокрема, В. Фляйшер, М.Д. Степанова систематизували засоби реалізації категорії аугментативності в німецькій мові [5, 6, 8]. Побудову семантико-словотвірних моделей категорій аугментативності/ димінутивності і виявлення їх опозиційних відношень на матеріалі німецької мови дослідив С.О. Карбелашвілі [1]. У роботі Б. Руф проаналізовано структуру та семантику аугментативів із запозиченими префіксами та префіксоїдами [11]. М. Каммерер уточнив термін „аугментативність“ та суть цієї категорії [9]. Функціонуванню фразеологічних одиниць з димінутивними та аугментативними одиницями в українській мові присвячено дослідження А.Ю. Пономаренко [3]. Аугментативні іменникові утворення у сучасній українській літературній мові були об'єктом аналізу В.П. Олексенко [2]. Однак об'єктом спеціального дослідження аугментативні похідні, утворені від зоонімів в німецькій мові ще не були.

Мета пропонованої статті – дослідити семантику аугментативних похідних, утворених від зоонімів.

Об'єкт дослідження – аугментативні похідні сучасної німецької мови з напівпрефіксами, які позначають тварин.

Стаття передбачає вирішення таких завдань: розглянути та схарактеризувати семантику основ, з якими сполучаються напівпрефікси на позначення тварин; проаналізувати семантику аугментативних похідних, утворених від зоонімів та визначити семантичні моделі, за якими творяться зазначені похідні, виявити семантичні закономірності формування їх комплексної семантики.

Категорію аугментативності розглядаємо як функціонально-семантичну категорію, яка об'єднує семантичні одиниці, що виражають значення збільшення, підсилення ознаки, кількості, розміру тощо. Аугментативність може реалізуватись на морфологічному рівні, за допомогою словотвірних засобів, фразеологічних одиниць та низки стилістичних засобів.

Найпродуктивнішим засобом реалізації аугментативності в німецькій мові є афікси, передусім напівпрефікси (термін М.Д. Степанової [5, с. 529]). Зазначені одиниці привертають увагу багатьох лінгвістів через неоднозначність самого терміну, їх „перехідний статус“ і незавершений процес становлення. Ці елементи перебувають на межі між афіксом та самостійною лексемою і виконують функцію модифікатора значення у поєднанні з іншими самостійними лексемами. Виокремлення напівпрефіксів серед інших мовних одиниць можливе завдяки критеріям, запропонованим М.Д. Степановою:

1) їх безумовне формальне співпадіння з основою (рідко з словоформою) самостійно функціонуючого слова;

2) їх етимологічний зв'язок з даним словом, що відкидає випадкове співпадіння за звучанням з неспорідненою основою (наприклад, префікс *erz-* та іменник *das Erz*);

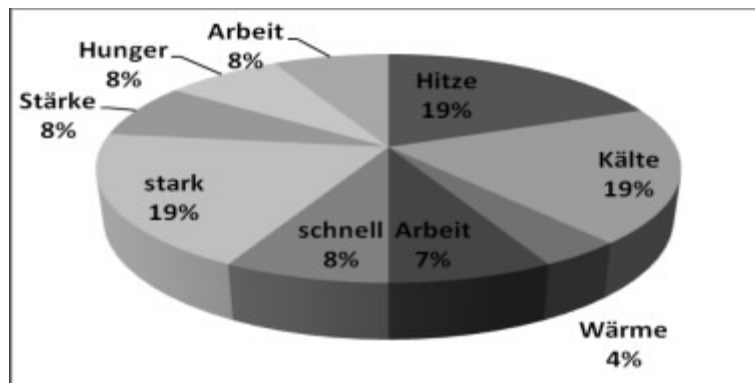
3) їх більша чи менша серійність, тобто використання не в одному, а в декількох, часто багатьох словах;

4) їх семантична схожість з відповідним словом при більшому чи меншому ступені переосмислення [5, с. 529]. [Тут і далі пер. Т. Перестюк].

Для дослідження було виокремлено методом суцільної добірки з репрезентативних німецьких словників [7, 10, 12, 13, 14] 232 похідні одиниці утворені за допомогою 20 напівпрефіксів, що позначають тварин і виконують функцію аугментативності. Корпус зазначених напівпрефіксів у німецькій мові формують наступні лексеми: *Affe, Elefant, Fledermaus, Hamster, Pferd, Wolf, Wiesel, Löwe, Bär, Hase, Fuchs, Sau, Schwein, Pudel, Bulle, Hund, Katze, Mammut, Frosch, Maus*.

Мета та завдання статті зумовили застосування методу компонентного аналізу для чіткого визначення значення як самої лексичної одиниці, так і її складових, оскільки похідне слово в даному випадку розглядається як комплексна мовна одиниця, яка відповідає формулі **HP+DB=AB**, де **HP** – *Halbpräfix* – напівпрефікс, **DB** – *Derivationsbasis* – дериваційна основа, **AB** – *Ableitung* – похідне слово. Такий метод дає змогу виділити семантичні ознаки в структурі лексичного значення досліджуваних одиниць.

Твірні основи, з якими поєднуються аналізовані напівпрефікси або аугментатори, виявляють широкий спектр семантики. Їх можна поділити на 12 тематичних груп – на позначення особи: *Bärenkerl, Elefantenbaby* (8 лексем); частин тіла: *Sauzahn, Hasenfuß* (7 лексем); психічного стану, почуттів, емоцій, відчуттів людини: *Affenliebe, Affenspaß* (16 лексем); рис характеру: *fuchsschlau, saugut* (4 лексеми); фізичних та моральних якостей особи, ознак предмету чи дії: *saukomisch, hundeschlecht, schafsdämlich, fuchswild* (26 лексем); позначення тварин та їх частин тіла: *Elefantenküken, Schweinigel* (5 лексем); сили: *affenstark, Löwenstärke* (3 лексеми); швидкості: *wieselschnell, mauseflink, Affengeschwindigkeit* (7 лексем); природних та погодних явищ: *Saukälte, bärenkalt, Hundewetter* (7 лексем); видів діяльності, процесів: *Affentanz, Hamsterkauf, Schweinearbeit* (9 лексем); фінансових величин, грошових одиниць: *Schweinegeld, Löwenanteil, Hundelohn* (6 лексем); просторових понять: *Hundeloch, Mammutküche* (4 лексеми).

Діаграма 1. Частотність твірних основ.

Кількісний аналіз твірних основ, які сполучаються з аугментативним напівпрефіксом-зоонімом дав змогу виявити найпродуктивніші з них

Аналіз твірних основ виявив також, що морфологічно вони формуються іменниками, прикметниками, прислівниками. Як препозитивні одиниці, префікси та напівпрефікси в німецькій мові не впливають на категоріальний статус новоутвореної одиниці.

Твірні основи в переважній більшості стилістично нейтральні. В їхньому значенні відсутній оцінний компонент, як наприклад, *Schweinegeld*, *Hamsterpreis*, *Mammutfest*, *Bärennatur*, *Bärennerven* та інші. Проте є й такі, які вже у своїй семантичній структурі містять конотативні елементи. Наприклад, *Bullenkerl*, *Affenspaß*, *Saukram*, *Bärenlackel*, *Sauklaue*, *Schweinefraß*. Основ, які мають сему аугментативності, дуже мало: *Hundehitze*, *mauseflink*, *Bärendurst*, *schweineteuer*, *Schweinsgalopp*, *hundsmiserabel*, *hundserbärmlich*, *hundeehend*, *affenstark*. Звідси робимо висновок, що саме додавання аугментатора до основи може зумовлювати інтенсифікацію ступеня вираження ознаки.

Аналізовані аугментативні напівпрефікси позначають різні види тварин. Окрім цього основного значення, зазначені лексичні одиниці, мають низку периферійних значень. Мова йде про елементи семантичної структури, які відображають відношення людини до конкретних видів тварин, яке сформувалось на протязі років як узагальнення досвіду людини, її спостереження за поведінкою тварин. Наприклад, „вовк“, „собака“ асоціюються у людини з поняттями „голодний, злий, поганий, страшний“, „ведмідь“ – „сильний, страшний, неповороткий, незграбний“, „лев“ – „сильний, страшний, злий“, „мамонт“ – „великий, гігантський“, „заєць“ – „полохливий, лякливий, боязкий“, „мавпа“ – „непосидюча, спритна, копіює чужі дії, поведінку“, „свиня“ – „брудна, неохайна“, „лисиця“ – „хитра, спритна“, „кінь“ – „сильний, важкий“ і т. д. Такі характеристики можуть безпосередньо впливати на семантичну вибірковість основи, з якою поєднується той чи інший напівпрефікс, та ініціювати процеси нарощення додаткових значень у семантичній структурі похідної одиниці.

Щодо комплексної семантики аугментативних похідних, то у своєму значенні вони мають, насамперед, сему аугментативності, тобто будь-яке таке слово передає збільшення, підсилення, інтенсивність, величину, вищий ранг, вищу ступінь, тощо. Аналіз семантики аугментативів, утворених від зоонімів вияв, що первинне значення твірної основи, що ґрунтується на безпосередній кореляції з предметами та явищами реальної дійсності, при сполученні з аугментативним компонентом повністю змінилось у 30 похідних: 12,82%, модифікувалось, набувши семи аугментативності у 202 похідних: 87,18%. Наприклад, слово „Zahn“, ядерним значенням якого є „зуб“, у сполученні з аугментативним напівпрефіксом „Affe“ отримує значення „sehr hohe

Geschwindigkeit“. Тобто у лексичному значенні „*Affenzahn*“ нема жодного натяку на „зуб“. Отож відбувається нейтралізація первинного значення твірної основи і формується нове значення. Таким чином, твірні основи у складі похідної можна поділити на дві групи: 1) з нейтралізацією первинної семантики та 2) її модифікацією.

Повна зміна значення чи його модифікація зазвичай супроводжуються процесами метафоризації „найпродуктивнішим креативним засобом збагачення мови, виявом мовної економії, семіотичною закономірністю, що виявляється у використанні знаків однієї концептуальної сфери на позначення іншої, схожої з нею в якомусь відношенні. [4, с. 326].“

Новоутворені похідні з аугментативним компонентом формують наступні тематичні групи:

- на позначення особи, її постави, форми, будови тіла: *Bärenkerl, Bullenkerl, Hamsterbacken, Elefantenbaby, Fledermausohren*;
- стану, відчуття людини: *Affenliebe, pudelwohl, Affenspaß, Pferdenatur, Wolfshunger, Bärengesundheit, hasenfüßig, fuchsteufelswild, Affentanz*;
- рис характеру: *fuchsschlau*;
- фізичних та моральних якостей особи, ознак предмету чи дії: *mäuschenstill, saukomisch, saugut*;
- швидкості: *Affentempo, Affenzahn, affenschnell, Sauzahn, Schweinetempo, wieselschnell, mauseflink*;
- природних і погодних явищ: *Affenhitze, Sauhitze, Affenwärme, Bärenkälte*;
- сили: *affenstark, Bärenkraft, bullenstark, löwenstark, Bärenmädchen*;
- шуму: *Affentheater, Affenkomödie, Affenzeck*;
- кількості, масштабу, величини: *Schweinegeld, Bärenlackel, Mammutveranstaltung, Hamsterpreis, Affenspektakel, Mammutarbeit*.

Порівняльний аналіз лексичного значення основи і похідного дав змогу встановити тенденцію до зменшення кількості тематичних груп похідних з аугментативним компонентом по відношенню до тематичних груп твірних основ, а також зміну у їх тематичному складі. Зникли групи на позначення частин тіла, крім двох лексем: *Fledermausohren* та *Froschauge*, видів діяльності, проте з'явилась тематична група з лексемами на позначення шуму: *Affentheater, Affenkomödie, Affenzeck*. Стосовно групи похідних на позначення особи, маємо наступне: сама група не зникає, але частково змінюються твірні основи, які беруть участь у творенні таких лексем і відповідно модифікується структура лексичного значення. Наприклад, у слові „*Bärenkerl*“ – „*großer, kräftiger Mann*“ твірна основа означає особу і до основного лексичного значення додається сема аугментативності. „*Sauhund*“ – „*gemeiner Kerl*“ твірна основа позначає тварину і до значення додається експресивний оцінний компонент. Отож до цієї групи тепер належать лексеми на позначення не лише особи, але й її постави, форми, будови тіла. Багато з таких слів відносяться до лайливої лексики: *Affenarsch, Saudackel* та інші.

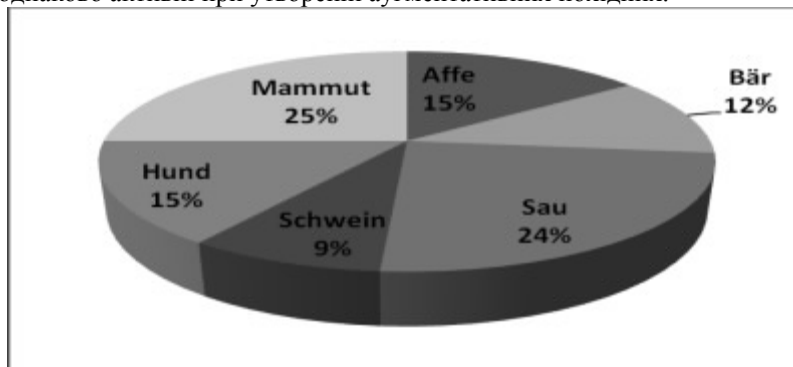
Аналіз аугментативних похідних, утворених від зоонімів показав, що напівпрефікси виконують функції: підсилення якісної ознаки: *sauschlecht, saugut, schweinmäßig*; інтенсифікації кількісної ознаки, ступеня швидкості, сили характеристики як людини, так і предметів і т. д.: *Mammutfest, Schweinegeld, Hundelohn, Mammutkosten, bullenstark, Affentempo, wieselflink, affengeil, Löwenmut, Hasenherz, fuchsteufelswild, pudelnass*; перевищення норми і т. п.: *Sauarbeit, Affentanz*; стилістичного підсилення/експресивно-оцінного компонента: *affenstark, Bärenkerl, fuchsteufelswild*.

Поєднання твірних основ з компонентами, які мають функцію аугментації, відбувається не хаотично. Як стверджує С.О. Карбелашвілі „аугментації підлягають лише ті семи і компоненти, які в процесі номінації висуваються на перший план і притягують до себе відповідний аугментатор. Так, основи, що містять сему розміру, можуть модифікуватись конкретним аугментатором, який переведе їх в розряд предметів чи понять більшого розміру; основи, що містять у собі потенційну сему руху, можуть переводитись аугментаторами – носіями семи швидкості – в сферу аугментативності [1, с. 19].“

Проведене дослідження частково підтверджує думку про те, що твірні основи сполучаються з тим компонентом, який збільшує їх ознаку швидкості, якості, величини тощо. У більшості новоутворених похідних такий взаємозв'язок простежується чітко, наприклад, *Wolfshunger*, *Löwenstärke*, *Schweinearbeit* і т. д. Однак у низці похідних, наприклад, *Affenkälte*, *Affenliebe*, *saukalt*, *Sauhund*, безпосереднього зв'язку між семантикою твірної основи та аугментатором не зафіксовано.

Дослідження дало змогу визначити семантичні моделі, за якими утворюється аугментативна похідна лексика від зоонімів, а саме: напівпрефікс + нейтральна основа; напівпрефікс + конотативно забарвлена основа; напівпрефікс + аугментативна основа. При цьому один і той самий напівпрефікс здатен сполучатись з кількома зазначеними вище основами. Наприклад, *Bärennatur*: *Bären* (напівпрефікс) + *Natur* (нейтральна основа); *Bullenkerl*: *Bullen* (напівпрефікс) + *Kerl* (конотативно забарвлена основа); *bärenstark*: *bären* (напівпрефікс) + *stark* (аугментативна основа); *Hundehitze*: *Hunde* (напівпрефікс) + *Hitze* (аугментативна основа).

У результаті аналізу виявлено також, що не всі напівпрефікси на позначення тварин однаково активні при утворенні аугментативних похідних.

Діаграма 2. Частотність аугментативних напівпрефіксів.

Отже, розглянувши та схарактеризувавши семантику аугментативних похідних, утворених від зоонімів можна зробити такі висновки: у результаті взаємодії лексичного значення твірної основи з аугментатором відбувається його повна семантична нейтралізація, або незначна модифікація; значення напівпрефікса повністю змінюється до значення збільшення, підсилення тощо; у значенні похідного з'являється сема аугментативності з різним ступенем вираження; продуктивність напівпрефіксів нерівномірна; аугментативні похідні творяться за трьома семантичними моделями: напівпрефікс + нейтральна основа; напівпрефікс + конотативно забарвлена основа; напівпрефікс + аугментативна основа.

1. Карбелашвили С. О. Категория аугментативности и диминутативности в современном немецком языке (словообразовательный аспект). Автореф. дис... докт. филолог. наук: 10.02.06 / Тбилисский государственный университет им. И. Джавахишвили. – Тбилиси, 1994. – 47 с.
2. Олексенко В. П. Словотвірні категорії іменника: автореф. дис... д-ра філол. наук: 10.02.01 / В.П. Олексенко; НАН України. Ін-т укр. мови. – К., 2002. – 36 с.
3. Пономаренко А. Ю. Фразеологічні одиниці з демінутивним та аугментативним компонентом в сучасній українській мові: автореф. дис. ... канд. філолог. наук: 10.02.01 „Українська мова“ / А.Ю. Пономаренко; Нац. пед. ун-т ім. М.П. Драгоманова – К., 2003. – 20 с.
4. Селіванова О.О. Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія. – Полтава: Довкілля-К, 2006. – 716 с.
5. Словарь словообразовательных элементов немецкого языка / А.Н. Зуев, И.Д. Молчанова, Р.З. Мурашов и др. / Под редакцией М.Д. Степановой. – М.: Рус. яз., 1979 – 529 с.
6. Степанова М.Д., Фляйшер В. Теоретические основы словообразования в немецком языке: Учеб. пособие для филолог. факул. ун-тов и ин-тов иностр. языков. – М.: Высш. шк., 1984. – 264 с.
7. Dudenredaktion (Hrsg): Duden. Deutsches Universalwörterbuch. – 5., überarb. Aufl. - Mannheim, Leipzig, Wien, Zürich: Dudenverlag, 2003. – 1892 S.
8. Fleischer W. Wortbildung der deutschen Gegenwartssprache. - 4 Aufl. - Leipzig: VEB Bibliographisches Institut, 1976. – 363 S.
9. Kammerer M. Verstärkungsbildungen im Deutschen. Versuch einer phänomenologischen Bestimmung. In: Sprache im Alltag. Beiträge zu neuen Perspektiven in der Linguistik. Herbert Ernst Wiegand zum 65. Geburtstag gewidmet. Hrsg. V. Andrea Lehr, Matthias Kammerer, Klaus-Peter Konerding, Angelika Storrer, Caja Thimm, Werner Wolski. . – Berlin, New York: Walter de Gruyter, 2001. – S. 293-319.
10. Langenscheidt. Großwörterbuch. Deutsch als Fremdsprache. Hrsg. v. d. Langenscheidt-Redaktion unter Leitung von Pr. Dr. Dieter Götz, Pr. Dr. Günther Haensch, Pr. Dr. Hans Wellman. Neubearb. – Berlin, München, Wien, Zürich, New York, 2003. – 1254 S.
11. Ruf B. Augmentativbildungen mit Lehnpräfixen. Eine Untersuchung zur Wortbildung der deutschen Gegenwartssprache.– Heidelberg: Winter, 1996. – 451 S.
12. Wahrig. Deutsches Wörterbuch. Hrsg. v. Dr. Renate Wahrig-Burfeind. – 7., vollständig neu bearb. und akt. Aufl. –Gütersloh, München: Bertelsmann Lexikon Verlag, 2000. – 1451 S.
13. Wörterbuch der deutschen Gegenwartssprache. In 6 Bänden. Akad. der Wissen. der DDR. Zentralinst. für Sprachwiss. Hrsg. von R. Klappenbach, W. Steinitz. – 3. Aufl. . – B.: Akademie, 1978.
14. Heinz Küpper. Wörterbuch der deutschen Umgangssprache. Directmedia Berlin 2000 *Digitale Bibliothek Band 36. (Küpper-WddU Heinz Küpper: Wörterbuch der deutschen Umgangssprache. 1. Auflage, 6. Nachdruck. – Stuttgart, München, Düsseldorf, Leipzig: Klett, 1997).*

AUGMENTATIVE DERIVATIVES WITH A ZOOSEMIC COMPONENT IN GERMAN

Tetiana Perestiuk

Semantic peculiarities of semi-prefixes, augmentative bases and formed with their help augmentative derivatives with a zoosemic component are studied. Similar and different points in lexical meaning of a derivative and its components are analysed. Ways of formation of augmentative derivatives are established. The productivity of semi-prefixes which denote animals and augmentative bases with which they are mostly combined are clarified.

Key words: augmentativity, semi-prefix, augmentative derivatives.